

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХОМОТОРИКИ, ФІЗИЧНОЇ І ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛЬНИХ ВОРОТАРІВ РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Страшненко Сергій Сергійович,
аспірант

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0005-4279-4069

Дубинська Оксана Яківна,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-7088-3484
Researcher ID: R-8276-2017

Проаналізовані на основі аналізу наукової літератури, педагогічних спостережень і власного практичного досвіду характеристики психомоторики, фізичної і техніко-тактичної підготовленості футбольних воротарів різної кваліфікації. Дослідження визначає ключові аспекти, що впливають на високий рівень виконавської майстерності футбольних воротарів, і виявляє різницю між воротарями різного досвіду та навичок у футболі. Автори використовують методи педагогічного спостереження, бесіди з провідними практикаками для аналізу техніко-тактичних аспектів гри, щоб дослідити вплив цих характеристик на успішність ігрової діяльності воротарів у футбольних матчах.

У роботі наводяться модельні характеристики гравців цього амплуа та детально аналізуються особливості змагальної діяльності футболістів цього напрямку, одним із ключових спрямувань є дослідження характеристики навчально-тренувальної та змагальної діяльності футбольних воротарів на етапі базової підготовки з огляду на підготовку якісного резерву професійних футбольних команд.

Мета – вивчити характеристики психомоторики, фізичної і техніко-тактичної підготовленості футбольних воротарів різної кваліфікації.

Результати. Дослідження фізичної підготовленості можуть допомогти розробити програми попередження травм для воротарів. Це особливо важливо, оскільки воротарі часто піддаються травмам через інтенсивну фізичну активність і стрибки. Дослідження техніко-тактичної підготовленості можуть виявити найкращі методи навчання прийомів воротарів і тактики. Це може допомогти покращити ефективність воротарів на полі. Вивчення характеристик воротарів різної кваліфікації також може сприяти розвитку нових методів аналізу гри та визначенню оптимальних стратегій для команд залежно від типу воротаря, який стоїть у воротах.

Усе вищевикладене дає змогу констатувати, що ефективно оволодіння техніко-тактичною підготовленістю воротарів неможливе без належного рівня фізичної підготовленості. У цьому дослідженні зустрічаються поодинокі роботи, присвячені особливостям фізичної підготовки футбольних воротарів, які носять фрагментальний характер, а їх висновки не підтверджені експериментально.

Ключові слова: футбол, воротарі, фізична підготовка, спеціалізація.

Strashnenko Sergii, Dubynska Oksana. Characteristics of psychomotor skills, physical, and technical-tactical readiness of football goalkeepers of different qualifications

Characteristics of psychomotoric, physical and technical tactical preparedness of football goalkeepers of different qualifications.

Analyzed on the basis of the analysis of scientific literature, pedagogical observations and own practical experience, the characteristics of psychomotor skills, physical and technical-tactical preparation of football goalkeepers of various qualifications. The study identifies the key aspects that influence the high level of performance of football goalkeepers and reveals the difference between goalkeepers of different experience and skills in football. The authors use the methods of pedagogical observation, interviews with leading practitioners to analyze the technical and tactical aspects of the game in order to investigate the influence of these characteristics on the success of the goalkeepers' game activity in football matches.

The paper presents the model characteristics of players of a particular role and thoroughly analyzes the features of competitive activities of footballers in this position. One of the key focuses is on studying the characteristics of educational, training, and competitive activities of goalkeepers during the basic training stage, taking into account the preparation of a quality reserve for professional football teams.

Objective. *To study the characteristics of psychomotor skills, physical, and technical-tactical preparedness of goalkeepers of different qualifications.*

Results. *Research on physical preparedness can help develop injury prevention programs for goalkeepers. This is particularly important as goalkeepers are often prone to injuries due to intense physical activity and jumping. Studies on technical-tactical preparedness can identify the best methods for teaching goalkeepers' techniques and tactics. This can help improve the efficiency of goalkeepers on the field. Studying the characteristics of goalkeepers of different qualifications can also contribute to the development of new game analysis methods and the determination of optimal strategies for teams depending on the type of goalkeeper in the goal.*

All the above allows us to conclude that effective mastery of technical-tactical preparedness of goalkeepers is not possible without a proper level of physical preparedness. In this study, there are individual works dedicated to the peculiarities of physical training of football goalkeepers, which are fragmentary in nature, and their conclusions are not experimentally confirmed.

Key words: football, goalkeepers, physical training, specialization.

Вступ. Вивчення характеристик психомоторики, фізичної і техніко-тактичної підготовленості футбольних воротарів різної кваліфікації є актуальним завданням для науковців, тренерів і фахівців у галузі футбольного спорту. Футбол – це командна гра, де воротар відіграє ключову роль у захисті воріт і впливає на результати команди. Отже, вивчення психофізичних і техніко-тактичних характеристик футбольних воротарів є надзвичайно важливим для оптимізації результатів. Активним вивченням спортивної діяльності воротарів у спортивних іграх фахівці займаються понад 30 років.

Підготовці футболістів різного віку присвячено велику кількість наукових робіт, але переважно вони спрямовані на вивчення проблем початкового навчання техніки гри або фізичної підготовки. Водночас недостатньо вивчено питання комплексного розвитку техніко-тактичних умінь у юних футболістів різного віку й ігрового амплуа. [1; 4]. Провідні фахівці в галузі дитячого юнацького футболу наголошують на необхідності впровадження сучасних науково обґрунтованих технологій для вдосконалення різних видів підготовки юних спортсменів різного амплуа [3].

У роботах низки авторів (В. М. Костюкевич, С. А. Гудима, О. А. Перепелиця, 2017) наводяться модельні характеристики гравців цього амплуа, є роботи, що детально аналізують особливості змагальної діяльності (Г. Лісенчук, В. Тищенко, 2008; О. О. Мітова, 2018).

У цьому напрямі одним із ключових є дослідження характеристики навчально-тренувальної та змагальної діяльності футбольних воротарів на етапі базової підготовки з огляду на підготовку якісного резерву професійних футбольних команд.

Щоб розробити ефективну програму їхньої спортивної підготовки, потрібно мати об'єктивні дані про якісні та кількісні характеристики тренувальної та змагальної діяльності футболістів різної кваліфікації, про фізіологічне навантаження в умовах змагань, динаміку підготовленості спортсменів. Тому розгляд низки особливостей підготовки футбольних воротарів є актуальним і своєчасним.

Дослідження проводиться в межах колективної науково-дослідної теми кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретичні і методичні засади загальної та професійної фізкультурної освіти різних груп населення» (номер державної реєстрації 0121U107786).

Мета – вивчити характеристики психомоторики, фізичної і техніко-тактичної підготовленості футбольних воротарів різної кваліфікації.

Методи дослідження – аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, методи соціологічного дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Воротар – це ключова посада в команді, яка вимагає від гравця вражаючого спектра навичок та якостей, щоб захистити ворота від суперників і забезпечити команді безпеку на полі. Дослідження наукової літератури показало, що висвітленням питання підготовки футбольних воротарів займалися насамперед футбольні практики, що накопили багатий практичний досвід [4, 8]. У роботах цих та інших авторів всебічно розкрито різні аспекти техніко-тактичної підготовки футбольних голкіперів, але особливості організації процесу фізичної підготовки розглядаються здебільшого з позицій першорядного впливу фізичних якостей на рівень та якість гри. Серед найбільш фундаментальних досліджень, проведених у галузі підготовки футболістів цього амплуа, слід відмітити наукові розробки В. В. Ніколаєнко (2014), але й у них питання фізичної та техніко-тактичної підготовки саме футбольних воротарів розглядаються фрагментарно. Отже, складається ситуація, коли в професійних командах існує практика роботи тренерів із підготовки воротарів, а в дитячо-юнацьких школах ця робота практично відсутня. При цьому тренування воротарів відбувається здебільшого у складі всієї команди і не має спеціалізованої спрямованості [5].

Фахівці [2, 12] стверджують, що незалежно від рівня кваліфікації футбольний воротар повинен володіти добре розвинутою психомоторикою, фізичною і техніко-тактичною підготовленістю.

Психомоторика:

- воротар повинен мати високий рівень концентрації і уваги, оскільки від його реакцій залежить результат гри;
- від воротаря вимагаються швидкі й точні реакції на удари та передачі суперників;
- воротар повинен бути психологічно стійким до стресу та вміти швидко відновлювати самооцінку після помилок.

Гнучкість воротарів проявляється у їх здатності виконувати рухи з великим діапазоном рухів, що передбачають різні дії, як-от удари з різних позицій, зупинки та перехоплення м'яча, а також підкати. Для розвитку гнучкості футболістів використовуються загально-підготовчі та допоміжні вправи. Загально-підготовчі вправи передбачають рухи, які базуються на згинанні, розгинанні, нахилах та поворотах і спрямовані на підвищення рухливості у всіх суглобах, незалежно від спортивного виду. Допоміжні вправи враховують роль рухливості в конкретних суглобах для поліпшення виконання рухів, характерних для футболу, таких як згинання, розгинання, відведення, приведення й обертання. Спеціально-підготовчі вправи розробляються з урахуванням вимог до ключових рухів, які вимагаються в конкретному виді спорту. Засоби для розвитку гнучкості містять вправи без використання обладнання (зокрема, пружинячі нахили, повороти тулуба, «шпа-

гат», «місток», високі махи ногами), вправи з партнером (пружинячі нахили, кругові рухи в різних положеннях – стоячи, сидячи, лежачи на животі), вправи з використанням гімнастичної стінки, гімнастичної палиці, м'ячів (із нахилами та махами), а також рухомі імітаційні вправи, пов'язані з футболом, як-от удари, відбір м'яча випадом, виконання руху «шпагат», підкати, вкидання м'яча й інші.

На думку В. М. Шамардіна (2015), розвиток гнучкості у воротарів у футболі відбувається досить повільно і з великими труднощами. Вправи на гнучкість потрібно якнайчастіше вводити в тренувальні заняття. Воратар повинен щодня самостійно проводити заняття для розвитку еластичності зв'язкового апарату та рухливості суглобів.

Витривалість воротаря – це його здатність ефективно брати участь у грі протягом усього змагання. Спеціальну витривалість воротаря потрібно вдосконалювати у процесі тренувальних ігор. Ігрові ситуації у штрафному майданчику можуть складатися так, що воротар змушений затримувати вдих чи видих. Під час прийому м'ячів дихання у воротаря часто збивається [1].

Молоді гравці можуть працювати над фундаментальними навичками, як-от відбір м'яча та виходи на нього, тоді як досвідченим воротарям слід докладати більше зусиль щодо психологічної міцності та техніко-тактичної підготовки, щоб привести свою команду до успіху.

Фізична підготовка воротаря – це постійний процес, і навички можуть бути постійно вдосконалені навіть на вищих рівнях гри [12].

Воротарі у футболі відзначаються особливою важливістю в команді, оскільки вони відповідають за захист воріт і до їхньої підготовки висуваються унікальні вимоги. Одним із ключових аспектів, які потребують удосконалення воротарів, є їхні координаційні здібності. Футбол – це вид спорту, де вимагається поєднання всіх рухових здібностей у постійно змінних ситуаціях на полі.

Спритність воротарів виявляється в декількох аспектах. По-перше, це швидка адаптація до ситуацій на полі, зокрема відповідь на стрибки й удари супротивників. По-друге, вона стосується точності виконання складних рухів. Удосконалення координаційних здібностей воротарів передбачає використання спеціальних вправ на координацію та гнучкість [9].

На думку фахівців, для розвитку спритності у воротарів потрібно використовувати спортивні ігри – волейбол, баскетбол, настільний теніс та особливо участь у змаганнях із цих видів спорту. Для гарної координації корисні акробатика (різні перекиди, переكاتи, вправи на батуті), вправи зі скакалкою.

Фізична та техніко-тактична підготовка воротарів охоплює різні компоненти, зокрема фізіологічний розвиток, який визначає загальну і спеціальну працездатність гравця, а також спеціальну фізичну підготовку швидкого характеру для підвищення спеціальних швидкісно-силових якостей на полі. Рухова реакція гравця та його швидкість реакції також важливі аспекти в їхній підготовці.

Фахівці вважають [4, 8], що головним показником майстерності воротаря вважається швидкість і точність реакції. Під цим мається на увазі не тільки безпосереднє реагування на м'яч, а й складна психічна діяльність, що передуює дії у відповідь. Йдеться про швидкість сприйняття всієї обстановки, що склалася на футбольному полі, і дії у відповідь.

Складні реакції – реакції на об'єкт, що рухається, і реакції з вибором. Найбільш типові випадки реакції на об'єкт, що рухається, зустрічаються в єдиноборствах, іграх з м'ячем. Наприклад, дії воротаря під час удару по воротах. Воратар повинен побачити м'яч, оцінити напрямок і швидкість його польоту, вибрати план дій, розпочати його здійснення. Із чотирьох цих елементів складається прихований період реакції. Час реакції на об'єкт, що рухається, у разі раптової його появи займає від 0,25 до 1 с. Експериментально доведено, що основна частка цього часу припадає на перший елемент – фіксацію предмета, що рухається, очима. Таким чином, у реакції на об'єкт, що рухається, головним буде вміння бачити предмет, що пересувається з великою швидкістю [12].

Ця здатність піддається тренуванню, саме її розвитку треба приділяти на заняттях особливу увагу. Реакція вибору пов'язана з вибором потрібної рухової відповіді з ряду можливих відповідно до зміни поведінки партнера або навколишнього середовища. Тому успіх дій воротаря у воротах, у штрафному майданчику визначається його здатністю передбачати перебіг подій, основу чого є так зване явище випереджального відображення. Реагування, або швидкість сприйняття, поділяється на два самостійні процеси. З одного боку, це ймовірне прогнозування воротарем подій, з іншого – процес попереднього програмування низки дій з урахуванням ігрової ситуації [4, 6, 9, 10].

Для підготовки воротарів використовуються сучасні методи та засоби комплексного контролю, які допомагають відслідковувати й керувати їхньою підготовкою. Ці інструменти стають важливими для досягнення оптимального рівня фізичної та техніко-тактичної підготовки воротарів у вимогливому світі футболу.

Важливо відзначити, що розвиток координаційних здібностей повинен бути частиною систематичної підготовки воротарів і має взаємозв'язок з іншими аспектами футбольної підготовки, такими як фізичний стан, техніка та тактика гри, а також розвиток психічних і психофізіологічних процесів [4].

Таким чином, покращення загальної фізичної підготовки допомагає воротарям виконувати техніко-тактичні прийоми на високій швидкості та за ускладнених умов гри, де вони стикаються з активним опором гравців супротивних команд, обмеженими просторовими можливостями й обмеженим часом. Досягнення високого рівня фізичної та техніко-тактичної майстерності передбачає поступовий розвиток, починаючи від простих дій і переходячи до більш складних, упродовж тренувань. Принцип «від простого до складного» застосовується для поліпшення навичок воротарів.

У наукових роботах В. Лапицького, І. Коваленко (2016) підкреслюється, що оволодіння технікою і так-

тикою гри воротаря потребує застосування спеціальної методики проведення тренувань. Граючи в самій гарячій зоні перед воротами, де протиборство атакуючих гравців досягає своєї межі, воротареві доводиться застосовувати не тільки специфічні прийоми гравців цього амплуа, але й техніко-тактичні прийоми польових гравців [5].

На думку В. М. Шамардіна (2015), техніка гри воротаря є найголовнішим і найскладнішим компонентом у його підготовці. Щоб оволодіти досконало всіма воротарськими технічними прийомами, потрібні багаторазові повторення цих прийомів, які поєднуються з різними положеннями тіла воротаря, його ніг і рук. Для воротаря тренування та змагання власними силами є творчим процесом. Воратар пристосовує їх до власних тактичних і фізичних можливостей, використовуючи технічні прийоми у змаганнях. Тільки воротар, який володіє всім технічним арсеналом, досягає легкості та чистоти у виконанні кожного з технічних прийомів. Потрібно пам'ятати про те, що всі прийоми гри воротаря взаємопов'язані і дуже впливають один на один. Воратар-початківець повинен спочатку освоювати загальні основи техніки гри. Потім технічні прийоми вдосконалюються в процесі регулярних тренувань.

Воратар повинен володіти відмінною технікою підбору м'яча під тиском суперників. Вміння виходити на м'яч під час передач і центрування є важливою частиною гри воротаря. Воратар повинен мати глибоке розуміння футбольних тактичних аспектів гри, включно з позиціонуванням і співпрацею зі своєю обороною [5].

Усе вищевикладене дає змогу констатувати, що ефективно оволодіння техніко-тактичною підготовленістю воротарів неможливе без належного рівня фізичної підготовленості. У науковій літературі зустрічаються поодинокі роботи, присвячені особливостям фізичної підготовки футбольних воротарів, які носять фрагментальний характер, а їх висновки не підтверджені експериментально. Основними недоліками в організації та проведенні тренувань є відсутність планування одноманітність засобів і методів підготовки, недостатнє використання спеціальних вправ проведення тренувальних занять лише у воротах.

Роблячи висновок щодо огляду літературних джерел, треба відмітити, що практично всі тренери та фахівці визнають величезну роль воротарів у футболі, потребу

в розробці специфічної програми підготовки воротарів, складанні їх модельних характеристик. На думку відповідного тренера В. В. Лобановського, за поліпшенням гри воротаря криється величезний резерв посилення футбольної команди.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі характеристик, які визначають успішність воротарів, що дасть змогу командам підібрати найкращих гравців для свого складу й покращити шанси на перемогу. Дослідження фізичної підготовленості можуть допомогти розробити програми попередження травм для воротарів. Це особливо важливо, оскільки воротарі часто піддаються травмам через інтенсивну фізичну активність і стрибки. Дослідження техніко-тактичної підготовленості можуть виявити найкращі методи навчання прийомів воротарів і тактики. Це може допомогти покращити ефективність воротарів на полі. Вивчення характеристик воротарів різної кваліфікації також може сприяти розвитку нових методів аналізу гри й визначенню оптимальних стратегій для команд залежно від типу воротаря, який стоїть у воротах.

Висновки:

1. Воратарі різної кваліфікації мають високий рівень концентрації та реакційності, що дає їм змогу швидко реагувати на м'яч і зберігати ворота в цілості. Досвідні воротарі мають більш розвинену психологічну стійкість, що допомагає їм управляти стресом і психологічним тиском під час гри.

2. Футбольні воротарі різної кваліфікації мають схожі фізичні характеристики, як-от витривалість і швидкість реакції. Високий рівень фізичної підготовленості воротарів робить їх здатними до виконання різних футбольних завдань, таких як вибивання м'яча та захист воріт.

3. Досвідчені воротарі мають більше розвинену технічну майстерність у виконанні різних дій, зокрема парировання та вибивання м'яча. Молоді воротарі можуть мати менше розуміння тактичних аспектів гри, таких як позиціонування та комунікація зі своєю командою. Загалом можна сказати, що кваліфікація футбольних воротарів визначається не лише їхніми фізичними здібностями, але й психомоторикою та техніко-тактичною підготовленістю. Досвід і навички гри відіграють велику роль у підвищенні ефективності воротаря на полі.

Література:

1. Балан Б. А. Особливості управління підготовкою футболістів 17–21-річного віку в період переходу до професійних команд. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 9 (154), 2022. С. 21–25.
2. Бермудес Д. В., Балашов Д. І., Рибалко П. Ф. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до застосування диференційованого підходу навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. *Науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, № 3 (107), 2021.
3. Василюк В., Ярмошук О. Диференційований підхід у фізичній підготовці футболістів на етапі початкової спеціалізації. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. № 18, 2020. С. 11–15.
4. Лапицький В. О., Кулик Н. А. Навчально-тренувальна і змагальна діяльність в процесі багаторічної підготовки юних воротарів (на прикладі футболу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 3К, 2023. С. 216–221.
5. Лапицький В., Коваленко І. Ефективність впливу розробленої методики на техніко-тактичну підготовку воротарів у футболі. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць*. Вип. 2. Житомир, 2016. С. 164–168.

6. Лісенчук Г., Тищенко В. Комплексна оцінка спеціальної фізичної і техніко-тактичної підготовленості як запорука формування основного складу у футболі. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. № 8, 2008. С. 175–183.
7. Мигаль М., Максименко Л. Техніко-тактична підготовка сучасних футболістів на етапі спеціалізованої базової підготовки. *Інноваційні і цифрові технології у процесі підготовки спортсменів в умовах формального і неформального навчання* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 5 жовтня 2022 р. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 91–92.
8. Мітова О. О. Особливості контролю змагальної діяльності у командних спортивних іграх на першій стадії багаторічної підготовки. Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан, проблеми та перспективи». Харків : ХДАФК, 2018. С. 73–75.
9. Ніколаєнко В. В. Технологія підвищення тактико-технічної майстерності на етапах багаторічної підготовки футболістів. *Молодіжний науковий вісник (Фізичне виховання і спорт). Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки*. Луцьк, 2014. Вип. 13. С. 59–63.
10. Овчаренко С., Матяш В. Аналіз ефективності техніко-тактичних дій футболістів під час змагальної діяльності. Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан, проблеми та перспективи». Харків : ХДАФК, 2018. С. 90–92.
11. Сухомлин Р. Оцінка ефективності авторської програми оздоровчо-рекреаційних занять для дітей старшого дошкільного віку в умовах дитячих футбольних клубів. *Молодіжний науковий вісник*. 2018. 53 с.
12. Shamardin V.N., Khorkavyy B.V. Organizational structure of technical and tactical training of skilled goalkeepers in football. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. Vol. 19. Issue 2. P. 75–79.

References:

1. Balan, B.A. (2022). Osoblyvosti upravlinnia pidhotovkoiu futbolistiv 17–21-richnoho viku v period perekhodu do profesiinykh komand. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 9 (154), 21–25.
2. Bermudes, D.V., Balashov, D.I., Rybalko, P.F. (2021). Pedagogichni umovy formuvannya hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zastosuvannya dyferentsiiovanoho pidkhopu navchannia. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. *Naukovyi zhurnal*. Sumy: Sum DPU im. A.S. Makarenka, № 3 (107).
3. Vasyliuk, V. Yarmoshchuk, O. (2020). Dyferentsiiovanyi pidkhid u fizychnii pidhotovtsi futbolistiv na etapi pochatkovoї spetsializatsii. *Fizychni vykhovannia, sport i zdorovia liudyny*, 18, 11–15.
4. Lapytskyi, V.O., Kulyk, N.A. (2023). Navchalno-trenavalna i zmahalna diialnist v protsesi bahatorichnoi pidhotovky yunikh vorotariv (na prykladi futbolu). *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 3K, 216–221.
5. Lapytskyi, V., Kovalenko, I. (2016). Efektyvnist vplyvu rozroblenoi metodykyna tekhniko-taktychnu pidhotovku vorotariv u futzal. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii: zbirnyk naukovykh prats*, 2. Zhytomyr. P. 164–168.
6. Lisenchuk, H. Tyshchenko, V. (2008). Kompleksna otsinka spetsialnoi fizychnoi i tekhniko-taktychnoi pidhotovlenosti yak zaporuka formuvannia osnovnoho skladu u futboli. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii*, 8, 175–183.
7. Myhal, M., Maksymenko, L. (2022). Tekhniko-taktychna pidhotovka suchasnykh futbolistiv na etapi spetsializovanoi bazovoi pidhotovky. *Innovatsiini i tsyfrovi tekhnologii u protsesi pidhotovky sportsmeniv v umovakh formalnoho i neformalnoho navchannia: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 5 zhovtnia 2022 r.* Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka. P. 91–92.
8. Mitova, O.O. (2018). Osoblyvosti kontroliu zmahalnoi diialnosti u komandnykh sportyvnykh ihrakh na pershii stadii bahatorichnoi pidhotovky. *Materialy XVIII Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii "Fizychna kultura, sport ta zdorovia: stan, problemy ta perspektyvy"*. Kharkiv: KhDAFK. P. 73–75.
9. Nikolaienko, V.V. (2014). Tekhnolohiia pidvyshchennia taktyko-tekhnichnoi maisternosti na etapakh bahatorichnoi pidhotovky futbolistiv. *Molodizhnyi naukovyi visnyk (Fizychni vykhovannia i sport)*. *Shhidnoievrop. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky*. Lutsk. 13, 59–63.
10. Ovcharenko, S., Matiash, V. (2018). Analiz efektyvnosti tekhniko-taktychnykh dii futbolistiv pid chas zmahalnoi diialnosti. *Materialy XVIII Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii "Fizychna kultura, sport ta zdorovia: stan, problemy ta perspektyvy"*. Kharkiv: KhDAFK. P. 90–92.
11. Sukhomlyn, R. (2018). Otsinka efektyvnosti avtorskoї prohramy ozdorovcho-rekreasiinykh zaniat dlia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh dytiachykh futbolnykh klubiv. *Molodizhnyi naukovyi visnyk*. 53 p.
12. Shamardin V.N., Khorkavyy B.V. Organizational structure of technical and tactical training of skilled goalkeepers in football. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. Vol. 19. Issue 2. P. 75–79.